

ВІДГУК
офіційного опонента на дисертацію
Чабанної Маргарити Валеріївни
«Опортунізм у прийнятті політичних рішень
у бюджетній сфері у період фінансово-економічної кризи
2008–2009 рр. в Україні (на прикладі формування державних
видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення)»,
подану на здобуття наукового ступеня доктора політичних наук
за спеціальністю 23.00.02 – політичні інститути та процеси

В сучасних умовах від якості здійснення політики залежить майбутнє суспільства, його стабільний розвиток і добробут громадян, які до нього входять. Виходячи з цього, надзвичайно важливу роль відіграє процес ухвалення та передбачення майбутніх наслідків політичних рішень. В умовах демократичного розвитку політичне рішення означає знаходження відповіді на певне питання щодо завдання чи проблеми, які підлягають розв'язанню. Будь-яке рішення передбачає вольовий акт, що виражає усвідомлене прагнення діяти певним чином, а також вибір шляху досягнення певної мети. Проблема втілення ефективних політичних рішень в державі, що здійснює перехід від авторитаризму до демократії, не може бути зведена до тієї чи іншої моделі, властивої розвиненим демократичним державам.

В умовах переходного розвитку соціальні, політичні, правові, економічні та інші ситуації, що виникають, найчастіше потребують відходу від формалізованих норм і процедур, зосередження на тіньових механізмах, неформальних правилах гри, особливостях ментальності певного суспільства. Суб'єктам прийняття політичних рішень слід пам'ятати, що державні органи – це не армія роботів, які ретельно переробляють інформацію, а скоріше аrena зіткнення індивідів і соціальних груп із різними інтересами й потребами. У цьому контексті слід погодитись з авторкою, яка слушно зазначає, що «зміст та процес ухвалення політичних рішень у сфері фінансово-економічного регулювання у період кризи потребують наукового аналізу з огляду на їх економічну доцільність та політичну зумовленість». При цьому, безумовно, «необхідно зважати на те, що процес вибору антикризових заходів може

супроводжуватися неузгодженістю позицій суб'єктів прийняття рішень та політичним протистоянням довкола питання першочерговості розв'язання тих чи інших завдань антикризового регулювання».

Зважаючи на вищезазначене, є всі підстави вважати досліджену в дисертації М. В. Чабанної проблему прийняття політичних рішень у рамках конкретного відрізу історичного часу й важливого сегмента державно-суспільного розвитку сучасної України надзвичайно важливою в контексті аналізу та систематизації досвіду вітчизняного державотворення.

У пропонованій дисертаційній роботі, що присвячена дослідженню характеру прийняття політичних рішень у бюджетній сфері України, чітко сформульовано актуальність проблеми, адекватно визначено об'єкт, предмет, мету та завдання, часові параметри, обґрунтовано теоретико-методологічну основу, теоретичне та практичне значення. Визначені пункти наукової новизни всебічно обґрунтовані у викладеному тексті. Структура дисертації М. В. Чабанної повністю відповідає логіці та задекларованим позиціям дослідження.

Спираючись на глибоко осмислену теоретико-методологічну базу, що зокрема включає синергетичний та процесуально-циклічний підходи, адаптовану до конкретної ситуації теорію опортуністичної поведінки О. Вільямсона, М. В. Чабанній вдалося сформулювати низку теоретичних і практичних положень та висновків, які характеризуються науковою новизною як з точки зору запропонованого авторського підходу, так і з огляду на змістовну сторону дослідження. Йдеться, зокрема, про поглиблена осмислення нестабільності політичної й економічної систем, що потребує застосування механізмів антикризового регулювання, прогнозування наслідків ухвалених рішень; динамічної корекції політичних рішень з огляду на зміну соціального, політичного та економічного контекстів; недобросовісної конкуренції, рівня корупції, впливу парламентських угруповань на характер ухвалення рішень

Наукові здобутки дисертаційного дослідження М. В. Чабанної є безсумнівними. По-перше, робота, яка формально стосується минулих подій, за свою суттю і спрямованістю звернена в майбутнє, оскільки авторка прагне

попередити відтворення негативного досвіду в процесі вітчизняного державотворення. По-друге, дослідниці вдалося, проаналізувавши стиль і характерні риси державного управління в Україні, вийти на важливі узагальнення, що можуть бути корисними для систематизації досвіду забезпечення навздогінної політичної модернізації. По-третє, надзвичайно важливими є методологічні напрацювання авторки, що стосуються осмислення напрямів подолання кризових явищ в умовах нестабільності функціонування політичних і економічних систем. Зважаючи на це, слід особливо відзначити наступні здобутки дисертантки.

Досить глибоким і новаторським є визначення в дисертації основних параметрів створення моделі прийняття політичних рішень в умовах фінансово-економічної кризи з урахуванням динаміки поведінки відповідальних суб'єктів. При цьому авторка на українському досвіді фактично підтверджує підхід Герберта Саймона, згідно якого в людей та організацій існують межі раціональності, що, своєю чергою, потребує аналізу всього комплексу наслідків, спричинених кожним із варіантів вибору, а також застосування системи цінностей як критерію, що дозволяє вибрати одну альтернативу з усієї їх сукупності. При цьому авторка слушно наголошує на необхідності врахування динаміки політико-управлінського процесу, в тому числі й мінливих особливостей взаємодії між учасниками процесу прийняття певного рішення з поясненням їх мотивацій у процесі розробки альтернатив, ухвалення та реалізації рішення. Йдеться насамперед про неформальні чинники, що пояснюють вияви політичного опортунізму (популізм у виборчих процесах; перерозподіл бюджетних видатків, пов'язаний з лобіюванням бізнес-інтересів; прагнення виграти через застосування недобросовісної політичної конкуренції).

У дослідженні М. В. Чабанної привертає увагу неформальне застосування міжгалузевого підходу з урахуванням політико-правової, політико-економічної та соціально-політичної складових досліджуваної проблеми. Заслуговує поваги залучення до політологічного аналізу значної кількості нормативно-правових актів Кабінету міністрів України, Верховної Ради України, Президента України),

соціологічних досліджень, публікацій з питань фінансово-економічного розвитку. Все це дозволило системно охопити комплекс проблем, пов'язаних із дослідженням правової, економічної, фінансової, соціальної, політичної доцільності рішень, спрямованих на мінімізацію наслідків фінансово-економічної кризи. Поряд із цим авторці вдалося всебічно осмислити контроверсійні проблеми, пов'язані з химерним поєднанням зовні демократичних явищ, зокрема, таких як політична конкуренція, соціально спрямована діяльність політичних інститутів, намагання забезпечення суспільних інтересів, з високим рівнем корупції, низькою суспільною довірою до влади, непрозорістю діяльності державних органів.

У дисертації ґрунтовно показано взаємозалежність зовнішніх чинників і внутрішньої політики. Авторка доводить, що саме під впливом зовнішніх чинників в Україні відбулося зменшення приросту ВВП, скорочення обсягів виробництва та споживання, зростання зовнішнього боргу, падіння інвестиційної привабливості, посилення проявів соціальних деформацій та ін. Водночас звертається увага на те, що, поряд з об'єктивними чинниками, вирішальними чинниками в погіршенні ситуації в Україні послугували непослідовність і еклектичний характер здійснення економічних реформ, волюнтаристські, економічно невмотивовані способи розподілу бюджетних видатків, включаючи безпідставно завищені соціальні видатки, відсутність послідовного бюджетного накопичення, намагання отримувати політичну ренту від перерозподілу бюджетних коштів.

Значним здобутком даного дисертаційного дослідження є виведені з досвіду подолання фінансово-економічної кризи 2008 – 2009 рр. в Україні практично орієнтовані застереження щодо подальшого здійснення антикризової політики. Йдеться про врахування залежності запроваджуваних методів антикризового регулювання від особливостей розвитку національної економіки. Авторка слушно зазначає, що в умовах економічної кризи доцільним було проведення політики, спрямованої на стимулювання національного виробництва, покращення бізнес-клімату, активізацію інвестиційної діяльності,

детінізацію економіки та ін. Поряд з цим у роботі звертається увага на визначальний вплив на економічну ситуацію в країні політичної кризи, пов'язаної з неспроможністю політичних сил сформувати дієву коаліцію, подолати протистояння виконавчої та законодавчої влади, мінімізувати популістську діяльність у межах виборчих кампаній. Зазначено, що результатом невдалої фінансово-економічної політики в Україні постали трансформація політичного режиму в бік зниження показників демократизації за більшістю параметрів (порушення процедури конституційних змін, принципу стримувань та противаг, критерію дотримання політичних прав, проведення демократичних виборів та ін.).

Уважне ознайомлення з дисертациєю та авторефератом М. В. Чабаної дає усі підстави стверджувати, що пропонована до захисту робота є цілісним, завершеним та оригінальним дослідженням, у якому представлений авторський підхід до розв'язання важливої та актуальної наукової проблеми. Основні положення дисертаційної роботи є логічними, послідовними, обґрунтованими та знайшли своє відображення у наукових публікаціях. Детальний аналіз співвідношення змісту дисертації та автореферату дає змогу стверджувати, що основні наукові положення в них є абсолютно тотожними, синхронізованими й такими, що повністю відображають логіку дослідження, його основні результати та сформульовані пункти наукової новизни. Дисертація і автореферат оформлені відповідно до чинних вимог державного стандарту.

Разом з тим необхідно звернути увагу на певні недоречності та неточності, яких не позбавлена дана дисертаційна робота, а також висловити в цьому контексті деякі зауваження та побажання авторці.

1. У пропонованому дослідженні на окремому періоді сучасної історії України досить глибоко проаналізовано внутрішні й зовнішні чинники неефективного функціонування політико-владного механізму в Україні. Тут авторка виявилась на висоті, оскільки висвітлює проблему комплексно, системно. Поряд із цим варто було б чіткіше, можливо й в окремому підрозділі, визначити критерії ефективності державного управління загалом і в процесі

забезпечення політичних рішень зокрема, виходячи, звичайно, з наявних українських реалій. Осмислення цієї проблеми свого часу започаткував відомий український юрист Віктор Цветков. Стиль, методи, процедури державного управління, як засвідчує дана робота й повсякденна політична реальність, змінюються занадто повільно. А тому постійна увага до визначення й застосування на практиці критеріїв ефективності державного управління має стати правилом, одним із важливих елементів державної стратегії. Звідси пропозиція авторці – зосередитись на цій важливій проблемі у своїх подальших дослідженнях.

2. Оскільки дана дисертація має не лише важливе теоретичне значення, а й чітку практично-політичну орієнтацію, у висновках (хоча б одним пунктом) доцільно було б зібрати воєдино пропозиції (нормативно-правового, політико-економічного, процедурного, ціннісного характеру) щодо забезпечення подальшої бюджетної діяльності. Тим більше, що кризові умови в нас значно більше пов'язані з внутрішніми чинниками, аніж із зовнішніми, як це мало місце в 2008 – 2009 рр. Відповідно вони ще довго нікуди не зникнуть. Такі пропозиції були б надзвичайно корисними суб'єктам здійснення бюджетної політики та іншим відповідальним особам, які опікуються ухваленням політичних рішень.

3. У дисертаційній роботі не використані деякі важливі праці зарубіжних і українських вчених, присвячені проаналізованим у ній ключовим поняттям, таким зокрема, як «політичні рішення», «політична довіра», «політична поведінка», «політична криза», «бюджетна політика». Йдеться, зокрема, про праці зарубіжних авторів: Дебори Стоун «Парадокс політики: Мистецтво ухвалення політичних рішень» (2000) та Френсиса Фукуями «Довіра» (2004). А також українських авторів: Олександра Шаяна «Розробка та впровадження політичних рішень у демократичному суспільстві» (2005), Юрія Мірошниченка «Демократичні механізми підготовки і прийняття державно-політичних рішень» (2006), Валентина Северинюка «Політична поведінка: проблеми теорії та методології» (2009), Тетяни Пояркової «Кризовий синдром модернізації незалежної України: причини виникнення та засоби подолання» (2015),

Костянтина Іщейкіна «Політико-правові засади бюджету участі в системі демократичних практик: світовий досвід і Україна» (2018). Якщо наукова позиція авторки дисертаціїй розходиться з підходами названих авторів, то за своїм змістом вони, як на мене, заслуговували у досліджуваному контексті хоча б згадки.

Слід зазначити, що висловлені зауваження жодною мірою не применшують наукової значущості дисертаційної роботи, обґрунтованості та новизни її результатів, а лише вказують на можливі напрями вдосконалення подальшої дослідницької діяльності дисертантки.

Зважаючи на вищезазначене, є всі підстави вважати, що дисертація Чабанної Маргарити Валеріївни «Опортунізм у прийнятті політичних рішень у бюджетній сфері у період фінансово-економічної кризи 2008–2009 рр. в Україні (на прикладі формування державних видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення)» є оригінальним, самостійним та завершеним дослідженням, основні положення та висновки якого характеризуються науковою новизною. Дисертація відповідає усім вимогам державного стандарту щодо докторських дисертацій, зокрема пп. 9, 10, 13 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24 липня 2013 року (зі змінами), та паспорту обраної спеціальності, а її авторка заслуговує на присудження наукового ступеня доктора політичних наук за спеціальністю 23.00.02 – політичні інститути та процеси.

Офіційний опонент

Доктор політичних наук, професор,
провідний науковий співробітник
відділу правових проблем політології
Інституту держави і права
імені В. М. Корецького НАН України

В. П. Горбатенко

